

Velimir RADOVIĆ

PRILOG O DOSELJENICIMA HERCEGNOVSKOG KRAJA (XVIII stoljeće)

— *Jedna činjenica ostaje nepobitna: da nema nijedne tako male zemlje na našoj današnjoj nacionalnoj teritoriji, pod tuđom vlašću, koja ima tako raznovrsnu i bogatu prošlost kao Boka. Problemi prosto mame. Za sada možemo više naslutiti njihove konture nego prodrijeti u njihovu suštinu.¹*

Dr Gligor Stanojević

Kao što je priroda učinila Boku svojim neobičnim fenomenom tako je i politika, u nekim periodima njene prošlosti, stvarala najneobičnije situacije kakvih se malo gdje drugdje moglo naći. Tako su, na primjer, puna dva vijeka ovu malu teritoriju zaliva dijelila dva gospodara, dvije države — Venecija i Turska. Kako je to već istakao u jednom svom radu gorecitirani poznati historičar, u Boki su se stekla u jednom historijskom razdoblju dva različita svijeta, dvije vjere, hrišćanstvo i islam, dvije civilizacije, od kojih je jedna dio Zapada, a druga Istoka. Smjestili su se u ovom uskom primorskom kamenitom pojasu, jedni pored drugih, da žive uz te vještačke granice, da se miješaju i trguju, sukobljavaju, mire i protestuju. Tartane, fuste i galiije, gusarenja, krađe i prekrađe, konfine, pljačke, zaplijene tereta i brodova, robljenje, ubistva i svakojake druge zadjevice vječite su teme njihovih tužbi i svađa, protesta i demarša. Sve se to zbiva većinom u domenu vlasti, jedne i druge, ali i tu sukobi nikad ne poprimaju svoj ekstremni vid. Pod okriljem te dvije vlasti živi jedan te isti narod, na malom podijeljenom prostoru, i njegovo zajedništvo ne mogu razbiti nikakve granice u Boki, jer je ona etnička i prirodno-geografska cjelina.

¹ Dr Gligor Stanojević, »Prilozi proučavanju istorije Boke Kotorske u prvoj polovini XVII vijeka« — Istorijski zapisi, organ Istorijskog instituta i Društva historičara SR Crne Gore, godina XVIII, knjiga XXII, sv. 1, Titograd, 1965, str. 69.

Turski Novi pravo je leglo i izvorište ondašnjih sukoba i nasilja u zalivu. On je gusarsko gnijezdo gdje se grade i pljačkaške lađe, luka osiljenih novskih aga i begova, koji nijesu, često, raspoloženi da slušaju ni sultanove naredbe. Novi je tursko vojničko uporište u Boki i zajedno sa trgovačkim Risnom predstavlja protivtežu mletačkom Perastu, u ovom dobu. Ovo je ovdje bila, zaista, jedna od najčudljivijih graničnih podjela na daleko: bokeljsku obalu od Risna do Herceg-Novog držali su Turci, a onu na suprotnoj obali, od Perasta do Rosa, Mlečani.

Od prve godine svog postanka, 1382, Sv. Stefan pa Novi, Tvrtkov pa Kosačin grad, sve do ovih vremena stalno je trn u oku ovoj ili onoj strani. Prvo i najviše Dubrovčanima, pa Veneciji, sve do istjerivanja Turaka iz njega, 1687. godine. Istorijska sudbina mu je bila dodijelila status prokletog mjesta na samom ulazu u Zaliv. On često remeti i ekonomske i političke odnose između Mletaka, Dubrovčana i Porte.

Smješten između Dubrovnika i Kotora, na samom ulazu u Zaliv i svojim geografskim položajem, Novi je predodređen da skreće pažnju na sebe, da nekome smeta. A i neki njegovi gospodari su čudnovate i samovoljne ličnosti, nepokorne i osione, ekstremne i prevrtljive, tipični predstavnici feudalnog poretka, sa jako izraženim separatnim, centrifugalnim obilježjima. Ličnosti koje su i subjektivno uticale da se na ovaj grad gledalo poprijeko od strane njegovih susjeda. U prilog ovom tvrđenju neka nam bude dozvoljena jedna digresija koja na prvi pogled nema istorijski karakter, ali je vrlo upečatljiva. Značajna po tome od koga dolazi i o kome govori. U pitanju je gospodar Novoga Herceg Stefan Vukčić — Kosača, feudalac koji je vrlo zaslužan za početni razvitak ovog grada i od koga mu je i ime ostalo. O njemu razmišlja književnik Ivo Andrić:

»Odavno me zanosi Herceg Stjepan. Teško je u bosanskoj istoriji pronaći čudniju ličnost. Vladari su u pričama obično dobri za one kojima su u nečemu valjali, a zli za one kojima su pokazali jaku ruku. Međutim, izgleda da niko ništa dobro nije mogao da kaže za Hercega Stjepana. Čak se to vidi i u škrtim dubrovačkim zapisima koje sam pronašao. Tamo otprilike na nekoliko mestima stoji: »Danas je zasjedalo Malo vijeće. Odobrena je tražena svota nezasiťom Hercegu Stjepanu!«.

»On je i u lićnom životu bio nepostojan i prevrtljiv. Na dvor je dovodio kurtizane iz Italije i privenćavao ih, a sinovi su ga napadali i napustili: jedan je prešao na islam i postao čuveni veliki vezir herceg Oglu, drugi je otišao u Hrvatsku«.

»Kad je umirao u Herceg-Novom, našla su se tri sveštenika kraj njegove postelje: bogumilski, katolićki i pravoslavni. Svaki je računao da polaže pravo na njegovu dušu. Herceg Stjepan

se još nije bio ni ohladio, a Turci su ušli u Bosnu. On je dosta šurovao s njima. Uopšte, bosanski velikaši bili su razjedinjeni, neki čak i bez ugleda.«

»Stanje u porodici Herceg Stjepana — to je duhovno stanje u Bosni pred njen pad. U Dubrovačkom arhivu stoji: »Šaptom pade Bosna.« To znači da su je velikaši izdali. I na Hercega Stjepana se to odnosi u dobroj meri.«

»Možda je još u kolevci onaj ko će u potpunosti da osvetli lik Hercega Stjepana...«

»Kad smo kod Hercega Stjepana i arhivskih dokumenata, imam utisak da fratri precenjuju arhivsku građu, muslimanski sveštenici ne cene, a pravoslavni potcenjuju. Međutim, ni mi, učeni ljudi, nemamo adet da čuvamo ono što nam dođe do ruke. Tu bi trebalo da se svi ugledamo na Marka Ristića koji s neverovatnom pedantnošću sakuplja i čuva mnoge stvari.«²

Ovakvo književnikovo meditiranje o vladaru Novoga³ u XV stoljeću, i to pisca koji je, ne treba zaboraviti, dobro poznao, cijenio i koristio arhivsku građu, transponirajući je u nenadmašnu umjetnost, dočarava nam nemirnu atmosferu u novskoj krajini, u tom dobu, kada se jednom vodio i pravi rat protiv Dubrovnika. Najprije Tvrtko, pa Kosača i na kraju novske age i begovi — svi su oni i lično, pored objektivnih okolnosti, dosta doprinosili da se na Novi dugo gleda kao na opasno mjesto, koga, maltene, treba razoriti. Naročito Kosača, taj originalni i nemirni feudalac, pravi izdanak svoga vremena.

U ovaj i ovakav poprijeko gledani kraj naseljavaće se krajem XVII i početkom XVIII stoljeća veliki broj porodica iz Hercegovine i Crne Gore i baš će ovaj migracioni faktor, između ostalog, djelovati da se ranija situacija preokrene na bolje. Tek oslobođenjem Herceg-Novog i istjerivanjem Turaka iz ovog dijela Boke, 1687. godine, zapravo rezultatima morejskog rata, u Boki prestaje dvovlašće i ona postaje mletačka u svojoj cjelini, izuzev tri-četiri sela na zapadnoj i jugozapadnoj strani.

Ovaj rat je duboko uticao na Boku. Dvije njegove posljedice su značajne: prvo, istjerivanjem Turaka postignuta je cjelovita prevlast Venecije nad Bokom i drugo, ovim je omogućeno njeno naseljavanje novim življem iz Hercegovine i Crne Gore. Ovaj novi migracioni faktor imaće od tada nadalje izvanredan značaj i uticaj na sve oblasti života u Zalivu, prevladaće u vremenu i postati i sa

---

² Ljubo Jandrić, »Sa Ivom Andrićem«, Srpska književna zadruga, kolo LXX, knjiga 470, Beograd, 1977, str. 234, 235, 236.

³ Grad Herceg-Novi nema do danas obilježja, spomena, čak ni ulice, koji bi podsjećali na njegovog osnivača, bosanskog kralja Tvrtka i Hercega Stefana Vukčića — Kosače, osim imena koje podsjeća na ovog zadnjeg. A istorijska nauka je davno utvrdila velike zasluge obojice što ovaj grad danas postoji.

etničke i sa ekonomsko-društvene tačke gledišta dominantan. Od ovog doba može se govoriti o jedinstvenom stanovništvu Boke pod imenom Bokelji.

Herceg-Novi prestaje više biti kamen smutnje između Venecije, Turaka i Dubrovnika. Bar u ekstremnom vidu. Sa istorijske scene sišli su elementi neposlušni prema centralnoj vlasti, ljudi u licu bosanskohercegovačkih feudalaca i turskih aga i begova. Nestalo je društveno-ekonomskih uslova koji su pogodovali ovakvim ličnostima i ovakvom njihovom ponašanju. Bilo je, istina, još protesta i sporenja oko »novske krajine«, kao što su ona oko razgraničenja između Turske i Venecije na ovom sektoru, za što je posebno bio zainteresiran Dubrovnik, nastojeći svim silama da Turci imaju izlaz na more u Sutorini. Nije ovaj grad-država nikako želio da se graniči sa Venecijom. Međutim, Herceg-Novi neće nikad više docnije biti predmetom sporova i svađa u onom intenzitetu i značaju kako je to stalno bio od svoga nastanka do početka XVIII stoljeća. Od ovog vremena on se stišao na istorijskoj sceni, nikakvi burni događaji ne vezuju se više za njegovo ime.

Nastupao je period dužeg relativnog smirivanja i u Boki i na njenim granicama i u takvim okolnostima stiču se uslovi za šire bavljenje mirnodopskim zanimanjima, u prvom redu trgovinom i moreplovstvom. Takođe, zemlja i njena obrada, vlasništvo nad njom, pitanje nasljeđivanja, njenog otuđivanja i zemljišne rente, gajenje stoke, način prikupljanja poreza od zemljišta i drugo, predstavljaju prvostepene probleme za koje su zainteresirani ne samo mletačka uprava nego i svi slojevi bokeljskog stanovništva.

»... Rastao je značaj poljoprivrede, i to u jednoj oblasti (odnosi se na Dalmaciju u koju ulazi i Boka — V. R.), koja nema povoljne uslove za to. Odatle sve jače interesovanje za zemljoradnju i nastojanje da se poveća produktivnost zemlje, kao i pojačano iskorišćavanje zemljoradnika i njegovo potiskivanje sa slobodne zemlje kupovinom i drugim sredstvima, njegovo pretvaranje u kolona, čak i pravog kmeta, zatim otimanje zemlje opštinskih i seoskih zajednica...«⁴

Naseljenici su u ogromnoj većini seljaci zavisni od parčeta zemlje za obradu ili ispašu. Zemlju je trebalo dobiti od mletačkih vlasti i kako-tako sebi obezbijediti egzistenciju u novom kraju. Zemlja se često dodjeljuje, preraspodjeljuje, uzima ili ostavlja u rezervu, u takozvani fond neraspodijeljenih parcela. Ima slobodnih uživalaca zemlje i kolona koji rade kod povlašćenih uživalaca zemlje i kojima davaju četvrtinu svih plodova.

Zemljište stečeno u ratovima mletačka vlada proglašavala je državnim. Uživaoci ove zemlje između Herceg-Novog i Risna plaćali su državi zemljarinu, i to u gotovom novcu. Svi ostali uživa-

---

⁴ Istorija naroda Jugoslavije, knjiga druga, 1960, Prosveta, Bgd., str. 1156.

vaoci zemlje dobijene Karlovačkim i Požarevačkim mirom davali su desetinu plodova u naturi. U početku se desetina plaćala samo na oranice i isplaćivala u žitu, ali se uskoro počela naplaćivati i na sve ostale poljske kulture.⁵

Kako se u svemu ovom snalaze došljaci, ko su oni, na kakve poslove prijanaju, kako međusobno žive; jednom riječju, kako teče ta prva faza adaptacije na novu sredinu, na vlast, zanimanja, na more naročito. Sve su to pitanja od interesa i značaja i to ne samo za njihovu pionirsku generaciju, nego i za njihove potomke i za doba koje nastupa poslije njih.⁶

Kad izuzmemo zemljoradnju i stočarstvo kojim se bavi većina ovog doseljeničkog svijeta, trgovina dolazi na prvo mjesto u listi njihovih zanimanja. Njom se bavi ekonomski najjači sloj naseljenika, koji je u ratovima protiv Turaka bio i predvodnički. To su hajduci i druge starješine koji su neposredno predvodili narod u borbu protiv Turaka i bili zagovornici seobe iz Hercegovine i Crne Gore u Boku. Pojedinci se bave kopnenom karavanskom i pomorskom trgovinom. Poslije pada Herceg-Novog pod mletačku vlast, 1687. godine, brzo će se razvijati obje ove vrste trgovanja i tu će presudan uticaj imati naseljenici. Zanimljivo je utvrditi da su pojedini naseljenici imali još ranije velika iskustva u trgovačkoj djelatnosti, naročito u karavanskoj kopnenoj trgovini.

U hercegnovski kraj doseljavaju se porodice i pojedinci najviše iz Hercegovine i nešto manje iz Crne Gore. U dosadašnjoj literaturi o ovim migracijama koja se više oslanjala na sjećanja nego na autentični arhivski dokumenat dâ se zapaziti da su iz Crne Gore dolazili najviše 1687. godine, dakle u samoj godini osvajanja Herceg-Novog od strane Mlečana, a manje docnije, dok se iz Hercegovine najviše doseljavaju poslije te godine, u 1692, 1693. godini i docnije. Ova tvrdnja ima nekih osnova u samim događajima poslije osvojenja Herceg-Novog. Rat se između Mletaka i Turske i dalje vodio i to uglavnom na teritoriji Hercegovine sa promjenjivom srećom, da bi na kraju Hercegovina opet ostala pod Turcima. Sve je ovo uticalo na migraciona gibanja hercegovačkog življa tokom ovog rata i docnije, a ova gibanja su bila masovnija, šira i intenzivnija u Hercegovini nego u onim dijelovima Crne Gore odakle su se iseljavale porodice u hercegnovski kraj.

Sa demografskog stanovišta najveći značaj imaju zemljišne knjige, katastri, koje mletačka uprava ustanovljava prilično rano, već u prvim godinama XVIII stoljeća za ove nove doseljenike. Ovi dokumenti imaju neprocjenjiv značaj za identifikaciju doseljenika i njihovo imovno stanje. Međutim, često su ih pisari vrlo

⁵ Isto, str. 1148, 1149.

⁶ Vidi moj rad, »Prilog o migracionom faktoru u istoriji Boke« — »Boka« br. 9, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Herceg-Novi, 1977, str. 305—322.

aljkavo pisali tako da se mora biti vrlo kritičan prema njima. To se posebno odnosi na imena i prezimena koja su ovi proizvoljno prilagođavali italijanskom jeziku, a u mnogo slučajeva javlja se samo ime i očevo ime, a prezimena nema.

Ovdje ćemo navesti prezimena porodica i pojedinaca iz nekih sela hercegnovskog kraja koja su upisana u katastru Herceg-Novog iz 1702. godine, izostavljajući ona koja su navedena samo sa imenom i očevim imenom. Transkribujući ih iz italijanskog oblika u naš, nije isključeno da će se pojaviti dosta grešaka i sa time treba unaprijed računati.

U selu Ratiševini upisana su slijedeća prezimena: pop Sabličić, Milović, Gabrić, Radović, Milanović, Kovačić, Gomorović, Kraljević, Šupković, Glogovac, Đurđević, Rapović, Kukavičić, harambaša Pavković, Đurinović, Maštanić, Radinović, guvernadur Burović (ima tamo svoja zemljišta kao i u drugim selima), Deodati, Daminić, Ninković, Milinković, Begavčić i Janković.

U selu Kutima: Plićevac, Mitrović, Tomašević, Savović, Marinić, Bajo, Lupoder, Ugorčić, Vukadinović, kolonelo Korpona, Đurišić, Hogen, Barle, Bokanović, Arapov (vjerovatno Arapović), Radović, Peršutović, Janpavić, soprintendente Perini, guvernadur Burović, Dobrić, Sladović, Kraljević, Martinović, Nikolić, Jovanović, Radovčić, Vukdragović, Stoić, Vuksan, Morović, Župnić, Matko (vjerovatno Matković), Savić, Ožegović, Galiotović, Duodo, Dušić, Gudeljević, Škuro, Maroli, Stipanović, kavalijer Nakićević, Levonić, Babičić, Kostanović, Sikimić, Stipović, Kaić, Barkanović, Špirić, Sendis, Merešović, Vušić, Prekotanić, Vulinović, Kašić, Vlastelinić, Palikuća, Šiljegović i Marić.

U selu Trebesinu: Palikuća, pop Luka, Rakovac, Đavkalović, Trojanović, Radovanović, Vidaković, Vukojević, Milić, Ilić, Muzalević, Lešić, Lazarević, Vuković, Radojević, Jovanović, Dešetić, Savić, Pukalović, Vuletić, Đerešić, Stipanović, Petrović, Ekimačić, Kraljević, Galović, Galvišić, Sparavalo, Bubalo, Rdoević i Vujević.

U selima Podi, Sasovići, Kazimir i Brajkovina: armiraglio Nicolo di Cattaro, kavalier Radović, capitan Bronza, Deodati, Caičij, capitan Crivelin, Popović, Đankalović, Sindis, Djelović, Rešić, Božinović, Matišaović, Coradina, Izović, Sarabaća, Sladojević, Matković, Misinez, Gopčević, Papolianin, Gezerović, Našić, Pistola, Bajo, Glavina, tenente colonello Mamomati, Meštović, Kvekić, Galiotović, pop Sava, Morozan, Pešutović, Mikolić, Đurasović, Kalojević, Anđelić, Povola, Vukadinović, Perčinović, signor Scura, Darpa, Sachia, Tripković, Balta, Sikimić, Živković, Lupoder, Radulović, Raduf, Stenjevac, Bokanović, Cosir, Kaloerović i illustrissimo signor Vescovo.

U selu Drenovik i Sv. Stefan (Sušćeapan): cavaliere Marinović, Milin, Radulović, Deodati, guvernadur Burović, Putišić, Kovačić,

Stanić, Kraljević, Sadović, Rojević, Novković, Milišić, Vidić, Savo-
vić, Balinović, Vucasovo (vjerovatno Vukasović), Gomorović, Đur-
đević, Cocoliev, Antonović, Vujnović, Veropina, Sladoević, Lučić,
kavalier Magazinović, Mandić, Tomašević, Đurović, Dučić, Todorov-
vić i conte Dragotina.

U selu Žlijebi: Sandrašković, Đovišić, Deanović, Bekonja, gu-
vernador Burović, Bošković, Vitoniković, Dragolović, Sandić, An-
gurlić (vjerovatno Ogurlić), Matković, Sikimić, Toljjević, Janaz i
Đanović.

U selu Kamenom: guvernador Burović, Stanić, Stišić, Sarie-
šić, Duković, Obradov (vjerovatno Obradović), Mirković, Pisialo,
Vujović, Radović, Sasojević, Subedić, Sasović, Vujević, Kozevelić,
Maslokašić, Ziazic, Radomanović, Bezimeni (baš tako piše), Mact-
cho (vjerovatno Matković), Vladišević, Lešković, Ratković, Vitko-
vić, Remetić, Bakočević, kavalijer Stučić, Vusertina, Mandić, Graisin
i Balakić.⁷

Kao što se iz navedenih spiskova prezimena vidi, veliki dio
njih današnji čitalac iz hercegnovskog kraja, potomak doseljenika,
neće moći prepoznati. Ovdje je u pitanju, sigurno, i aljkavost ve-
necijanskih pisara, koji su sve to na brzinu uvodili u tadašnje
katastarske knjige i njihovo nastojanje da naša prezimena na
silu prilagode oblicima italijanskog jezika. U spiskovima ima pre-
zimena porodica i pojedinaca, koji su zavedeni u katastar, a u
dotičnom selu nijesu živjeli, ali su u njemu imali svoja zemljišta
koja su davali pod kesim seljanima. To je, na primjer, guvernador
Burović, koji ima imovinu u svakom selu hercegnovskog kraja.
Zatim tu se pojavljuju prezimena nekih mletačkih činovnika i voj-
nika i drugih naših ljudi iz takozvanog »spiska zaslužnih« za Mle-
tačku Republiku, naročito za njihov doprinos u borbi protiv Tu-
raka koje je vodila Republika. Takođe, i mi smo, vjerovatno, na-
pravili greške u pokušaju da ova prezimena transkribiramo bliže
našem obliku i izgovoru. S druge strane, jedan broj tih porodica
i pojedinaca su izumrli u vremenu, dok drugi neki potomci ovih
u spiskovima žive danas na druge strane i, najčešće, pojma nemaju
da su njihovi preci imali zemljišta u gorepominjanim selima. Po-
negdje, u ponekom selu ostale su samo razvaline nekadašnjih nji-
hovah staništa ili ih se još sjećamo u imenima njihovih baština,
kao, na primjer, na Kamenom, u imenima »Vitkovića njiva«, »Vit-
kovića kuća«, »Remetići«, »Gopčevića polje«, »Palikućuša«, »Kru-
nići« (uzgred rečeno, na ovoj nekadašnjoj imovini izumrlih Kru-
nića, na Kamenom, italijanski okupator je strijeljao desetine i
desetine partizana-rodoljuba Dalmatinaca, Bokelja, Crnogoraca,

⁷ Glasnik cetinjskih muzeja, VII knjiga, 1974, Cetinje, Dr Gligor Stano-
jević, »Prvi katastar hercegnovskog kraja iz 1702. godine«, str. 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 158, 159, 160 i 161.

Hercegovaca i drugih, u ljetu 1942. godine). U drugim selima baštine se i danas nazivaju »Burovina« po Buroviću, »Brajkovina« po Brajkovićima itd.

U ovaj spisak mi smo unosili samo one koji su bili upisani sa prezimenom, kako se to nama učinilo, a veliki broj onih upisanih samo sa dva ili više imena, izostavili smo. A tu se kriju, čini nam se, baš preci ovih današnjih porodica u našim selima. Na primjer, u Ratiševini: Pero Damjanov, Pero Niko, Miko Savin, Vido Marko, Vuko Petko, Vukašin Jovanov i drugi; u Kutima: Đuro Pero, Kate Vukova, Vuko Nikolin, Tripko Petko, Jovan Pero, Luka Nikolin i drugi; u Trebesinu: Danola Mitrova, Svita Jovanova, Stane Vukova, Mare Mitrova, Vuko Jovanov i drugi; u Podima, Sasovićima, Kazimiru i Brajkovini: Boško Milanov, Đuro Perov, Mitar Stjepanov, Petko Milutinov, Pero Radov, Pero Mikov, Jovo Nikolin i drugi; u Drenoviku i S. Stefano (Sušćepan): Duka Jovanov, Jovo Ilin, Milija Jovanov, Milutin Komnenov, Radule Damjanov, Vojin Nikolin i drugi; u Žlijebima: Jovo Perov, Đuro Petrov, Mare Perova, Petar Radojev, Simo Mitrov i drugi; i u Kamenom: Tomo Milošev, Mitar Milatov, Miloš Jovanov, Jovan Vukadinov, Radoje Ivanov, Luka Vujadinov, Tripko Nikolin, Jovo Milutinov, Vuko Mihailov i drugi.

Odakle ovoliko ljudi upisanih samo sa dva imena — svojim ličnim, koje dolazi na prvom mjestu, a iza njega drugo ime, očevo, muževljevo ili nekog daljeg pretka? Prezimena u današnjem smislu nema. Šta je po srijedi? Ili je pisarima lakše bilo ovako upisivati vlasnike u katastarske knjige ili je to ostatak turskog vođenja imena ili patrijarhalno-rodovski recidiv u sistemu imena. I dan danas, u selima hercegnovskog kraja, u usmenom općenju, čuje se da se za nekog kaže to je Marko Nikolin ili Nikola Milošev, Stane Lazareva (ovdje po mužu Lazaru), Simana Krstova (opet po mužu Krstu), Pero Nikolin, Jovan Mašanov, Pero Krstov, Špiro Vidov, Sveto Špirov, Blago Lesov, Blago Vidov, Petar Novakov itd., itd. Pisac ovih redaka poznao je jednog mladića iz krivošijskog kraja, još prije posljednjeg rata, koji je na pitanje »čiji je«, odmah odgovarao sa pet-šest imena, ne navodeći prezime, nego prvo očevo ime, pa onda djedovo, pradjedovo, prapradjedovo itd., sve dotle dokle se ta genealogija pamtila u njegovoj lozi.

U popisu sela Ratiševine pojavljuje se »Saida bula Turca« (Saida bula, Turkinja), zatim prete Gionisia de Pobrighia i crkva di S. Biasio.

U Kutima Nicolo Comer Turko, fatto chriistiano (Turčin koji je prešao u hrišćanstvo), zatim zemljište sela Lastve, upisana je još crkva Sv. Andrije, crkva di Santa Trinita, Alessandro Molin Turco, fatto christiano i Gierolamo Omer Turco, fatto christiano.

U Podima, Sasovićima, Kazimiru i Brajkovini upisana je crkva di San Michel i jedan mlin.

U Drenoviku i S. Stefano (Sušćepanu) upisana je crkva di San Stefano.

U Žlijebima upisana je crkva di San Ilia.

U Kamenom upisana je crkva di San Zorzi.

U Ratiševini, u katastar je upisano 45 korisnika, a selo broji 216 duša.

U Kutima 167 korisnika sa 809 duša.

U Trebesinu 47 korisnika sa 277 duša.

U Podima, Sasovićima, Kazimiru i Brajkovini 78 korisnika sa 396 duša.

U Drenoviku i S. Stefano (Sušćepan) 49 korisnika sa 292 duše.

U Žlijebima 31 korisnik sa 162 duše.

U Kamenom 60 korisnika sa 237 duša. U ovaj seoski katastar uveden je jedan korisnik pod nazivom »Bezimeni«.⁸

Zanimljivo je uporediti prezimena porodica i pojedinaca iz ovog katastra, iz samog početka XVIII stoljeća, tačnije iz 1702. godine, sa onim što je o ovom pisao i saznao manje na osnovu arhivskih dokumenata, a više pamćenjem i sjećanjem pojedinaca, pop Sava Nakićenović u svojoj antropogeografskoj studiji »Boka«.

Tako za stanovništvo Ratiševine se kaže da je mahom iz Hercegovine, ovamo došlo sa vladikom Ljubibratićem i knezom Vojnom Vojnovićem, svršetkom XVII stoljeća. Poznanovići, iz Trebinja, slave Pokrov, neki se iselili u Herceg-Novi, a prvi koji je ovamo, u Boku, došao bio je Vratko Poznanović. Sikimići su od bratstva Pilatovaca iz Oputne Rudine, slave Jovanj-dan. Radmani, iz Tvrdoša, slave Aranđelov-dan. Popovići, iz Hercegovine, slave Đurđev-dan. Deretići, iz Popova, slave Jovanj-dan. Prvi koji je ovamo došao bio je Jovo Deretić. Bačanovići, iz Hercegovine, slave Jovanj-dan. Piljurovići, iz Trebinja, slave Đurđev-dan. Radovići, iz Popova, slave Mratin-dan. Prvi koji je došao bio je Đuro Radović. U ovom selu su još Sabljici i Đurinovići, takođe iz Hercegovine.

U Kutima su živjeli Munići, kasnije izumrli. Đuranovići, došli iz Hercegovine u XVI stoljeću. Slave Aranđelov-dan. Šadovići, došli iz Popova, kasnije izumrli. Nakićenovići, iz Ljubomira, u Kute stigli u XIV stoljeću. Slave Vartolomjev-dan. Sveštenička kuća. Vulina, iz Korjenica, 1692. godine stigli u Boku, kasnije izumrli. Maslan, iz Popova, stigli 1692. godine, slave Vasiljev-dan. Čukvas, stigli sa vladikom Savatijem. Prvi je Draško Čukvas. Ranije se zvali Zotovići. Slave Đurđev-dan. Kraljevići, iz Klobuka, stigli 1693. godine. Slave Nikolj-dan. To su u stvari Vuksani. Ogurići, iz Čepelice, sa Trebišnjice. Slave Nikolj-dan. Đermančići, u stvari, Ilići, iz Krivošija, izumrli. Radonići, iz Morače Gornje, stigli 1687. godine. Slave

---

⁸ Isto.

Petkov-dan. Milišići, iz Nevesinja, izumrli. Ožegovići, iz Čeva, stigli 1687. godine. Ranije se zvali Ozrinići. Sada slave Trojičin-dan. Zizeri, Turci koji su prešli u hrišćanstvo. Komnenac, iz Hercegovine. Lupori, starinom Turci, izumrli. Đinarija, izumrli. Čolančići, iz Hercegovine, sa Zubaca, izumrli. Miloševići, iz Grahova, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Nikići, iz Crne Gore, izumrli. Marići, iz Korjenića. Slave sv. Stefana. Drugi Marići, iz Konavala. Vuksanovići, iz Tvrdoša. Ranije se zvali Puovići, po nekom nadimku. Slave Đurđev-dan. Matovići, iz Bajkovih Kruševica, stigli 1710. godine. Slave Petrov-dan. Jelići, sa Zubaca, stigli 1692. godine. Slave sv. Joakima i Anu. Seferovići, iz Kuća, stigli 1720. godine. Slave Vasiljev-dan. Mitrovići, iz Banjana, stigli 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Vujinovići, jedni iz Konavala, stigli 1740. godine, a drugi iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Nikolj-dan. Kišići, iz Nikšića, stigli 1701. godine. Slave Lučin-dan. Pestorići, iz Konavala, stigli 1708. godine. Zvali se Puškarovići. Slave Nikolj-dan. Perišići, iz Dračeva. Slave Jovanj-dan. Morovići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Peruškovići, iz Popova, stigli 1691. godine. Slave Đurđev-dan. Kočetanovići, iz Diklića, prije se zvali Pičete. Slave Nikolj-dan. Tasovac, iz Rapaja. Iselili se u Ameriku. Vukićevići, iz Ubala. Izumrli. Tropovići, iz Vitoglava kod Risna. Slave sv. Evstatija. Pripadaju bratstvu Mršića. Vukovići, iz Ubala. Slave Đurđev-dan. Šiljegovići, iz Markovine, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Ranije se zvali Nikolići. Slave Mitrov-dan. Ljubomirac, iz Ljubomira, stigli 1692. godine. Slave sv. Joakima i Anu. Nogulovići, iz Hercegovine, stigli 1692. godine. Slave Ilin-dan. Vujačići, iz Grahova, stigli 1687. godine. Zvali se Subotići. Slave Arandjelov-dan. Brsać, iz Zubaca, izumrli. Sušići, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Jovanj-dan. Iselili se u selo Podē. Bakoč, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Đurići, iz Ljubinja, stigli 1693. godine. Slave Arandjelov-dan. Čajčići, iz Hercegovine, izumrli. Dabovići, iz Sasovića. Ilići, iz Ledenica, izumrli. Vukosavljevići, iz Grahova, stigli 1687. godine. Slave Ilin-dan. Kunići, iz Hercegovine, stigli 1692. godine, izumrli. Tripkovići, iz Korjenića, stigli 1701. godine, izumrli. Ucovići, rečeni Vujnovići, iz Vitaljine. Kovačevići, iz Grahova, stigli 1800. godine. Slave Vasiljev-dan. Bakrač, iz Konavala, stigli 1750. godine. Slave Nikolj-dan. Mihajlovići, sa Visa, stigli 1870. godine. Slave Arandjelov-dan. Salatići, iz Konavala, stigli 1850. godine. Slave Gospu. Ukropine, iz Ukropaca. Slave sv. Klimentija. Lučići, iz Konavala, stigli 1870. godine. Slave Trojičin-dan. Vidovići, iz Kumbora, stigli 1850. godine. Slave Jovanj-dan. Đurovići, iz Žlijeba, stigli 1890. godine. Slave Jovanj-dan. Pavlovići, iz Kruševica, stigli 1824. godine. Slave sv. Stefana. Radmilovići, iz Žlijeba. Slave Nikolj-dan. Dostinići, iz Sasovića. Slave Nikolj-dan. Lalići, iz Ubala, stigli 1860. godine. Slave Arandjelov-dan. Šakići, iz Hercegovine, izumrli.

U Trebesinu Avramovići, stigli, iz Golije. Slave Jovanj-dan. Sveštениčka kuća. Vukovići, iz Gacka, stigli 1693. godine. Slave

Lazarev-dan. Vidakovići, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Andrjev-dan. Tripkovići, iz Hercegovine. Slave Vasiljev-dan. Palikuće, iz Hercegovine. Slave Klimanj-dan. Prvi je došao Damjan Palikuća. Doklestići, iz Banjana, stigli 1692. godine. Slave Vasiljev-dan.

U Podima Laketići, rečeni Stratimirovići. Bošnjaci, iz Bileće, stigli 1701. godine. Slave Jovanj-dan. Pavkovići, stigli iz Ubala, a tu iz Hercegovine. Slave Jovanj-dan. Narodni dobrotvori. Tomanovići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Slave Petkov-dan. Kosaći, iz Vasojevića, stigli 1690. godine. Slave Mitrov-dan. Zrnovići, iz Popova, stigli 1693. godine. Slave Nikolj-dan. Rosnići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave Petrov-dan. Kvekići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave Nikolj-dan. Glasovita kuća. Iz nje je crnogorska knjevinja Darinka. Džuovići, iz Ljubomira, stigli u Konavle, u Vitaljinu, 1692. godine, a odatle 1760. godine u Pode. Slave Nikolj-dan. Kovačevići, iz Golije, pa ih zovu Golijani, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Tošići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Medovići, starosjedioci, iselili se u Trst. Gudelji, iz Trebinja, došli kasnije. Slave Đurđev-dan. Popovići, iz Podgorice. Slave sv. Stefana Decanskog. Misinezi, starosjedioci. Matišorovići. Slave Đurđev-dan. Radonići, iz Popova, stigli 1693. godine. Slave Vratolomjev-dan. Perčinovići, iz Bajkovich Kruševica, stigli 1701. godine. Slave Jovanj-dan. Musići, iz Vasojevića, stigli 1687. godine. Slave Mitrov-dan. Tušupi, iz Hercegovine, stigli prvo u Svrčuge, a kasnije u Pode. Slave Jovanj-dan. Petrovići, rečeni Čakarići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Tripkovići, starosjedioci. Mijatovići, izumrli. Ljubišići, starosjedioci. Slave Jovanj-dan. Klančići, iselili se. Vladovići, izumrli. Gopčevići, stigli iz Orahovca 1710. godine. Glasovita kuća. Radojevići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Netovići, iz Albanije, Slave Nikolj-dan. Lepetići, iz Mokrina. Slave Đurđev-dan. Sušići, iz Crne Gore. Slave Jovanj-dan. U Podima su još živjeli Mustapije, rečeni Lupeškovići, Pešutovići, Pivljanini, Radibratovići, Škobalji, Slavići, Đurovići, Šakići, Popovljanin, Radulov, Bjelopavlić, Bajer, Boškov, Ljubotinac, Ljiljanići i Vukajlovići.

U Sasovićima Vučkovići, iz Markovine, stigli 1687. godine. Slave Jovanj-dan. Rašovići, rečeni Burlice, iz Korjenića, iz Nudola, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Novak, iz Dalmacije, došljen u novije vrijeme. Aćimovići, iz Ljubomira, stigli 1692. godine. Slave Nikolj-dan. Grle, izumrli. Radojčići, iz Nevesinja, stigli 1692. godine. Slave Nikolj-dan. Šimrati, iz Bosne, stigli 1698. godine. Bili vlastela bosanska. Slave Nikolj-dan. Dostinići, rečeni Karamani, iz Korjenića, stigli 1710. godine. Slave Nikolj-dan. Bijelovići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Dabovići, iz Bajkovich Kruševica, stigli iz Hercegovine 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Pješivci, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Jovanj-dan. Gudeljevići, iz Popova, stigli 1710. godine. Slave Jovanj-dan. Vučićevići, iz Ubala, stigli 1740. godine. Slave Đurđev-dan. Vučetići,

iz Grahova, stigli 1692. godine. Avramovići, iz Nikšića, stigli 1687. godne. Slave Đurđev-dan. Ognjenovići, iz Čeva, izumrli. Ozrinići, iz Čeva, stigli 1687. godine. Slave Arandjelov-dan. Pavličevići, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Đurđev-dan. Đuričići, iz Bobana, stigli 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Rapovci, iz Dalmacije, stigli 1720. godine. Slave Nikolj-dan. Palikuće, rečeni Stanići, iz Hercegovine, stigli 1693. godine. Izumrli. Petrovići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Tomaševići, rečeni Kokići, stigli iz Zubaca 1693. godine. Slave Nikolj-dan. Odalovići, došli iz Krivošija 1806. godine. Slave Nikolj-dan. Bokanovići, iz Popova, stigli 1692. godine. Izumrli. Bakočevići, iz Bakoči, stigli u novije vrijeme. Slave Arandjelov-dan. Markovići, iz Crne Gore, stigli u novije vrijeme. Slave Nikolj-dan. Seferovići, iz Kuta. Mađar, iz Pešte. Špillar, iz Trsta. Vučetić, iz Baošića. Još su u ovom selu živjeli Slijepčevići i Todorovići.

U Sušćepanu Anteljevići, iz Ljubomira, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Pantovići, iz Korjenića, iz Hercegovine. Slave Mitrov-dan. Grbići, iz Popova. Slave sv. Klimenta. Kosići, iz Mokrina, stigli u selo u novije vrijeme. Slave Đurđev-dan. Antunovići, iz Konavala, stigli 1692. godine. Slave Pokrov. Sladojevići, iz Popova, stigli 1693. godine. Slave sv. Klimenta. Bigani, došli iz Mojdeža krajem prošlog stoljeća. Slave Arandjelov-dan.

U Žlijebima Đurovići, iz Stubice, stigli 1687. godine. Slave Jovanj-dan. Škeri, iz Klobuka, stigli 1693. godine. Slave Arandjelov-dan. Junčevići, iz Ljubomira, stigli 1693. godine. Slave Arandjelov-dan. Sikimići, iz Oputne Rudine, stigli 1693. godine, od bratstva Pilatovaca. Slave Jovanj-dan. Despinići, od bratstva Čukvasa, stigli iz Ljubomira. Slave Đurđev-dan. Radmilovići, iz Baljaka, stigli 1693. godine. Slave Nikolj-dan. Vukasovići, iz Popova, stigli 1693. godine. Slave Jovanj-dan. U ovom selu su još živjeli Šundraci i Radovanovići, porijeklom iz Hercegovine. Izumrli.

U Kamenom Mandići, iz Morače Gornje, stigli 1687. godine. Slave Mijoljice. Ranije se zvali Stavičevići. Prvi je došao Petko Mandić. Buluti, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Nikolj-dan. Ajčevići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave Mijoljice. Kujačići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Stijepčići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Janići, iz Bjelica, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Arandjelov-dan. Obradovići, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Mitrov-dan. Milusovići, iz Nevesinja, stigli 1692. godine. Slave Mitrov-dan. Baltići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Mijuškovići, iz Crne Gore, stigli 1687. godine. Slave Đurđev-dan. Radovići, iz Bjelopavlića, stigli 1687. godine. Odlikovali se u ratu protiv Turaka. Zvali su ih još i Bjelopavlići. Prvi koji su stigli bili su braća Milija i Petar. Slave Đurđev-dan. Gligor Radović je dobrotvor, jer je podigao prvu školu u Kamenom. Od grane Radovića neki se iselili u Savinu, gdje su izumrli. Vukovići, iz Podgorice, stigli 1687. godine. Slave Jovanj-dan. Stanovčići, iz Zubaca, stigli 1693. godine.

Slave Đurđev-dan. Bronzići, iz Popova, stigli 1692. godine. Slave sv. Evstatiju. Neki se iselili u Savinu, gdje su izumrli. Radojevići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Jovovići, iz Nevesinja, stigli 1692. godine. Slave Mitrov-dan. Ratkovići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Škeri, iz Klobuka, stigli 1692. godine. Slave Arandjelov-dan. Obilići, iz Hercegovine, stigli 1692. godine. Slave Jovanj-dan. Petrovići, iz Zubaca, stigli 1692. godine. Miškovići, iz Korjenića, stigli 1692. godine. Slave Đurđev-dan. Još su u Kamenom živjeli Kosijeri, Remetići, Matkovi, od kojih su Matkovići u Podima, Odžići, Mihailov, Lučin, Sredanov, Milanovići, Voisalići, Pršutovići, Boškov, Sasojević, po kome je dobilo ime Sasovići, Viđići, Cuplov, Ambrozovići i Boškovići.⁹

U jednoj napomeni svoje studije, ispod teksta »Uvod«, pop Sava Nakićenović piše:

»Izvori za poreklo stanovništva bili su mi na prvom mjestu pripovijedanje staraca iz ove oblasti, a glavni su bili: pop Lučić za Sutorinu, g-đa Jovanka Janković, za Igalo, pok. Velimir Lombardić, za Toplu, Jefto Gojković i Niko Donović, za Herceg-Novi, Tomo K. Popović, za općinu hercegnovsku, Milutin Rašović i Jovo Šimrak, za Sasoviće, Krsto Tošić, za Pode, Božo Radović, za Kameno, pop Mihajl Avramović, za Trebesin, Todor Gojković, za Mokrine, Rade Andrić, za Ratiševinu, Krsto Porobić, za Mojdež, O. Milutin Radulović, za Savinu, Lazar Radmilović, za Žlijebe, Luka Nogulović, za Lastvu i Presjeku, Andrija Ožegović, i pok. moj otac, Jovo, za Kute...«

O ovoj vrsti istorijskih izvora u istorijskoj nauci ne misli se dobro. To su nepouzdati podaci, podložni neznanju i pričanju napamet, subjektivizmu, egocentrizmu i zaboravljanju. Kada se već moraju koristiti, pisac mora biti vrlo, vrlo kritičan prema njima, sve se to mora višestranu provjeravati, upoređivati sa primarnom arhivskom dokumentacijom, ako je ima, sa neposrednim i posrednim drugim istorijskim izvorima. Mora se, jednom riječju, mobilisati maksimum svjesnog kritičkog aparata i kroz njega, kao kroz filter, propuštati samo ono što nam izgleda sigurno. Pamćenje je više od svega podložno promjenama, eroziji, u toku godina, a paradoksalno je što čovjek, često, misli da nije, da on to pouzdano zna. A niko ništa pouzdano ne zna, ako je i jedan dan prošao od događaja koji je bio. O sjećanjima kao istorijskom izvoru, o pamćenju, o subjektivizmu čovjekovom, o isticanju svoga »ja«, pa i svoga »roda i plemena«, ima tačnih ocjena i misli kod mnogih istoričara-naučnika, od kojih jedan, ne tako mali, dio prosto ne vjeruje ovom izvoru, nego i kod naših poznatih književnika, na primjer, kod Ive Andrića i Milana Kašanina. Prvi, sa blagom iro-

⁹ Pop Sava Nakićenović, »Boka«, antropogeografska studija, Iz Etnografskog zbornika, knj. XX, Beograd, 1913, str. 455, 457, 458, 459, 465, 466, 471, 472, 473, 474, 477, 478, 488, 489.

nijom piše o onima koji misle da pamte tačno, a drugi ističe: »Čudna stvar! Pišući memoare, većina ljudi kao da misli da niko ništa ne pamti osim njih i da niko ne gleda i ne može gledati drukčije od njih na događaje u kojima su bili učesnici i na ljude koji su im bili poznanici. I većinom se drže tako kao da govore suštu istinu o sebi i o drugima. U stvari, niko ne može sa sigurnošću i uvek znati šta je istina a šta nije od svega onoga što mu se čini da pamti...« Međutim, mi smatramo da se prema pamćenju, sjećanjima, ipak, ne smije biti sasvim isključiv, pogotovo kad nedostaju primarni istorijski izvori — arhivski dokumenti. Njih za porijeklo stanovništva u hercegnovskom kraju i Boki uopšte, nije imao pop Sava Nakićenović nego se oslonio, kako sam gore navodi, na sjećanja pojedinaca koji su to opet pamtili od svojih očeva, a ovi od svojih itd. Katastarske knjige, koje je pisac koristio, nijesu sadržavale, izgleda, podatke o porijeklu, pa se morao oslanjati na sjećanja »staraca«. Zato je taj dio njegove, inače, izvanredne, vrijedne i bogate podacima antropološke studije o Boki i Bokeljima, najnepouzdaniji. Istina je da je veliki broj naseljenika hercegnovskog kraja došao iz Hercegovine, a manji dio iz Crne Gore i tu nije mnogo pogriješio, ako nije u nekim detaljisanjima o godini dolaska ovamo, o selu iz kojega su krenuli i u koje su se staniili i tome slično. Ali sve dotle dok se to ne verifikuje arhivskom dokumentacijom (kao primarnim izvorom u ovom pitanju, ostaje sumnje u tačnost podataka o porijeklu i mjestima odakle su doseljenici dolazili, kada, gdje su se prvo naselili i niz drugih detalja koji bi cjelovito osvijetlili ovo porijeklo. Ove dokumentacije ima u arhivima Zadra, Kotora, Herceg-Novog, Dubrovnika i drugim u našoj zemlji. I ne samo kod nas, nego još važnije građe za ovo ima u inostranim arhivima, najviše italijanskim, u Veneciji, Milanu, Đenovi, zatim u Beču, pa u raznim crkvenim središtima kao u Trstu i drugim mjestima. Činjenica je da se još niko na ovaj način nije pozabavio pitanjem porijekla naseljenika, mislimo u onom najpreciznijem, pojedinačnom smislu, izuzev popa Save Nakićenovića u pomenutoj studiji. To je globalno, generalno u redu, ispitano i dokazano, dok u pojedinstima i dalje ostaje sve u domenu hipoteza.

Opširnije smo se zadržali na ovom pitanju iz dva-tri razloga. Prvo, migracioni faktor je, inače, od velikog značaja, jer on utiče mnogostrano na život i rad stanovništva, njegove reperkusije idu od psihološke pa sve do ekonomske strane života u Zalivu. On traje u vremenu i ne završava se na ovoj generaciji koja ga je nosila, nego se nastavlja putem potomaka dalje, iz generacije u generaciju. Drugo, u vezi jednog, mogli bismo ga uslovno nazvati, psihološko-socijalnog fenomena, primijećenog u iskustvima naše arhivske biblioteke. Naime, u zadnjoj deceniji sve je više ljudi, i mlađih i srednjovječnih i starijih, muškaraca, a nijedna žena, skoro svih zanimanja i svih stupnjeva obrazovanja, koji se interesuju za svoje porijeklo. Knjiga S. Nakićenovića postala je, maltene, najtraženija.

Traže ljudi podatke odakle su im preci došli, ko su oni bili i slično. To je prirodno i predstavlja jedan pozitivan interes čovjekov. Ali iz razgovora sa tim istraživačeljima svoga porijekla, jednim većim dijelom njih, da se primijetiti i jedna druga strana ovog interesovanja. Veliki dio njih dolazi sa već steknutim saznanjima o svom porijeklu u kome dominira tvrdnja i nada da su baš njihovi preci bili čuveni junaci, serdari, harambaše, vojvode, četovođe, kneževi, kapetani, zemljoposjednici i tome slično. A neće ni da čuju da su i četovođe u prvim godinama doseljenja u sela živjeli po pećinama, čak. I na ovom primjeru se može vidjeti koliko su još žilavi ostaci stare bratstveničko-plemenske svijesti u glavama ljudi i koliko »tradicija svih mrtvih generacija pritiska mozak živih«. Umjesto rada i znanja kao glavnih mjerila vrednovanja čovjeka u socijalističkom društvu, zablude i mitovi prošlosti ističu porijeklo kao važan elemenat toga vrednovanja. I treće, migracije su skoro stalni sastavni dio istorije Boke Kotorske. Naseljavanje ovog Zaliva je neprekidno. Poslije II svjetskog rata, nakon oslobođenja naše zemlje, došlo je, takođe, do novog značajnog naseljavanja Boke novim življem, ali ovog puta znatno više iz Crne Gore, a manje iz Hercegovine. Stotine i stotine porodica iz brdsko-planinskog područja sišlo je u Primorje i nastanilo se duž bokokotorske obale, ponovo preseljavajući zatečeno stanovništvo Boke i ponovo ga spajajući sa svojim starim izvorištima — Crnom Gorom i Hercegovinom.¹⁰

No, vratimo se na neke podatke iz studije S. Nakićenovića.¹¹

U Ratiševini zemlje se zovu: Pod Vrbru, Vinogradine, Gaji, Kovačine, Ograde, Mjenovica, Trešnje, Dedovina, Požarine, Mrge, Glavanje, Strane, Zavođe, Marušine, Nadrljina, Kućanica, Krš, Oštri Zub, Poznanovići, Puljizica, Šipak i Vučji Rid. Selo je nazvano po tome što im glasnik ili neko za Turčina podrugljivo reče »ratiše vi(vam)na!« Crkve su Sv. Trojice, Sv. Vračevi i Roždestvo Bogorodice.

U Kamenom zemlje se zovu: Kotobilj, Polje, Most, Zelenac, Talā, Iza Vratla, Tajno Brdo, Krutalica, Baština, Kamen, Vrteno Brdo, Vručeva Ulica, Klačina, Nugalj, Piperi, Ploča, Vratlo, Zabrdē i Vinogradi. Kamen je dobilo ime, jer je kamenito. Tri su crkve: Sv. Stefana, Sv. Nikole i Sv. Jovana.

U Žlijebima zemlje se zovu: Petro-do, Zabrežje, Dubrave, Pavodo, Vučkova ljut, Laški brijeg, Za gomile, Dolove, Akteni do, Podgumanje, Luka, Vlaka, Okrugli do, Polje, Duboki do, Potrešnje, Malušina dolina, Letilište, Grabov do, Mijoš do, Dubrave, Postu-

---

¹⁰ Vidi moj rad, »Prilog o migracionom faktoru u istoriji Boke« — »Boka«, 9, časopis, str. 305 — 322.

¹¹ Ova studija spada danas u red rijetkih knjiga i mnogo je tražena. Zato je pokojni Zdravko Čukvas insistirao da se ponovo izda u velikom tiražu. Zamisao nije ostvarena, a treba je realizovati.

bicu, Pod grede, Vrte, U jasenje, Pod kunjicu, Za potočje, Gomijska strana, Duga njiva, Za kliještine, Torine, Begati dolac, Krečin do, Pod brijeg, Svatkove doce, Poljica, Za krše, Lazinište itd. Nazvano je ovim imenom po prirodnom položaju greda, koje liče na žlijebove. Crkva je posvećena Sv. Nikoli.

U Kutima zemlje se zovu: Zgrade, Lazine, Zizerovina, Više kuća, Pod kuću, Pod čardak, Na batun, Vrtovi, Umoč, Upavlovina, Učevina, Dionice, Livade, Pržine itd. Selo dobilo ime po svom položaju. Crkve su Sv. Ilije, Sv. Tome, Sv. Jovana, Sv. Gospođe, Sv. Spasa, Sv. Andrije, Sv. Georgija i Sv. Trojice.

U Sasovićima zemlje se zovu: Bakča, Konopljiče, Zgrade, Potkrajnica, Vrtovi, Pudar, Jaža, Kazimir, U Dragomir itd. Selo se nazvalo po Petru Sasojeviću. Crkva je posvećena Sv. Stefanu.

U selu Trebesinu zemlje se zovu: Njiva, Drijenjak, Dub, Počakotin, Kod vode itd. Selo dobilo ime po istoimenom selu u Hercegovini. Crkva je posvećena Sv. Tomi.

U selu Sušćepanu zemlje se zovu: Bostanj, Zirine, Kod kuće, Zgrada, Dubrava, Muzge, Radovanje i Dolovi. Misli se da je dobilo ime po Herceg-Novom koji se ranije zvao Sv. Stefan ili po crkvi Sv. Stefana u samom selu.

U selu Podima zemlje se zovu: Podvrće, Brajkovina, Lazine, Vrti, Oko Českovaca, Kačeva Njiva, Dolji, Lisinina, Aleksin Gaj, Oko ćelije, Dolinica, Bronzina, Poredice, Mišica, Čela itd. Selo dobilo ime, jer mu je položaj sličan podu, a Brajkovina, jer je neki Brajko Pešut bio prvi njen doseljenik.¹²

Kao što se iz gornjeg vidi, Brajkovina je dobila ime po nekom Pešutu. Međutim, poznato je da su neki peraški plemići dobili imanja u hercegnovskom kraju, kao nagradu za vjernu službu Mlečanima, pa mnogi zemljišni kompleksi još i danas nose imena peraških porodica, kao, na primjer, Brajkovina (Podi) od Brajkovića, Burovina od Burovića, Smečina po porodici Smeccchia itd.¹³ Dakle, da se utvrditi da su neki podaci koje daje S. Nakićenović netačni, a on ih je navodio po sjećanju onih »staraca«. Ovo se odnosi i na porijeklo imena sela i sve to treba sa sumnjom primati, jer je proizvoljno dato, po sjećanju, po pričama starih ljudi u tim selima.

Na srani 493. pomenute studije piše da su Džuovići došli iz Ljubomira 1692. godine, prvo u Vitaljinu (Konavle), a tek 1760. godine u Pode. A u mletačkoj dokumentaciji koja se čuva u hercegnovskom Arhivu stoji da već 1725. godine Jovan Lupešković iz Tople traži da mu braća Džuovići iz Poda donesu 100 oka sira

¹² Pop Sava Nakićenović, »Boka« — antropogeografska studija, Iz Etnografskog zbornika, knj. XX, Beograd, 1913, str. 453, 454, 456, 457, 464, 467, 468, 475, 476, 487, 488, 489, 490, i 491.

¹³ Dr Srđan Musić, »Romanizmi u onomastici severozapadne Boke u XVIII veku« (separat), str. 306.

za neku njegovu stoku koju ovi drže. Ili isti Lupešković 1730. godine traži da mu Petar i Andrija Džuovići iz Poda isplate ugovorenu daću za njegove zakupljene zemlje.¹⁴ Ovi dokumenti svjedoče da su se Džuovići naselili u Poda ranije i obaraju ono pričanje »staraca« da su došli u Poda iz Vitaljine tek 1760. godine! Naveli smo ovaj primjer Džuovića da bi ukazali i na niz drugih nepouzdanosti podataka koji se odnose i na vrijeme naseljavanja i na mješta gdje su se porodice stanile.

U Ratiševini, po katastru hercegnovskog kraja iz 1702. godine, najviše zemlje imaju, uključujući i vinograde, i najviše poreza plaćaju pop Simo Sabljčić, Draško Sabljčić, Vukašin Jovanov, guvernadur Burović, conte Vujo, Ilia Vuko i Mirko Milinković.

U Kutima Todor Radović, kolonelo Corpona, Jure Vincentin, guvernadur Burović, Vincenzo Skura, Giuro Vucosavo, kavalier Giovo Nachicevich, Micho Petrov i Petcho Stipanovo.

U Trebesinu Damjan Palikuća, pop Luka, Rade Rakovac, Tomaš Vuković, Mihailo Dešetić i porodice Đerešić, Stipanović i Petrović.

U Podima, Sasovićima, Kazimiru i Brajkovini armiraglio Nicolo di Cattaro, kavalier Aleksa Radović, kapetan Bronza, Calisto Deodati, potpukovnik Đorđe Mamomati, Vincenzo Skura i ilustrissimo signor Veskovo.

U Sušćepanu kavalier Marin Marinović i Milutin Milin, guvernadur Burović, Milinko Balinović i Vuško Sladović.

U Žlijebima guvernadur Burović, Milutin Bošković i Petko Jovanov.

U Kamenom Milutin Radović, guvernadur Burović. Stjepan Stišić, Miloš Radomanović, Giovo Mactcho, Nikola Ivanov i Petko Mandić.¹⁵

Staro, prastaro pitanje zemlje, njenog vlasništva i obrade i koristi koje daje, prvo i najviše samim njenim vlasnicima, stalno je u centru pažnje mletačke vlasti i samog stanovništva u hercegnovskom kraju u prvoj polovini XVIII stoljeća. Arhivska građa mletačke provenijencije u hercegnovskom Arhivu prosto vrvi od vijesti koje se tiču zemlje i zemljišnih odnosa. Na primjer:

— 1702. godine mletačke vlasti daju nalog da se nekom izbjezljici daju zemlje i kuća na Kamenom, uz plaćanje daće;

— 1706. godine zastavnik Jovan Zubac, iz Poda, odriče se zemlje u Kamenom u korist Ivana Burovića;

— 1717. godine Ivan Trajan, iz Kotora, moli da se preko harambaše Save Kujačića, iz Kamenog, zabrani seljanima da se pačaju u njegove zemlje na Kamenom. (Ovdje riječ »pačati se«

¹⁴ Arhiv Herceg-Novog (AH-PUMA, Političko-upravni arhiv Herceg-Novi, mletački arhiv).

¹⁵ Dr Gligor Stanojević, isto.

označava da ne diraju njegove zemlje, da ih ne oštećuju, da ne gaze po njima, jednom riječju, da se klone njih, jer je to njegovo vlasništvo — pr. V. R.);

— 1719. godine harambaša Sava Kujačić, iz Kamenog, dostavlja vlastima spisak nedodijeljenih zemalja na Kamenom;

— 1719. godine Zorze, žena Frana Boški, traži da joj kmeti koji drže njezine zemlje na Kamenom isplaćuju daću;

— 1719. godine naređuje se Simu Jovanoviću i seljanima sela Kamenog da ne smiju oštećivati zemlje Milutina di Mikeli na Kamenom;

— 1719. godine nalaže se Vukadinu Ambrozoviću, iz Kamenog, da prizna da su neke zemlje koje on drži jednog drugog vlasnika;

— 1719. godine zabranjuje se seljanima Kamenog da se pačaju u posjed Petra Fontane na Kamenom;

— 1719. godine zabranjuje se nekim Jokanovićima da se pačaju u zemlje kapetana Petra Diodati na Kamenom;

— 1721. godine vlast izdaje nalog seljanima Kamenog da ne smiju oštećivati zemlje nasljednika Jordana Kirigina na Kamenom;

— 1722. godine vlast izdaje naređenje da Sava i Tomo Miškovići, iz Kamenog, redovno plaćaju kesim za zemlje Petra Fontane;

— 1720. godine providur Flandini dodjeljuje zemlje Petru Fontani kao zaslužnom podaniku;

— 1723. godine naređuje se Petru i braći Stijepčić, iz Kamenog, da priznaju Jakova Gambarinia vlasnikom zemlje na Kamenom;

— 1723. godine izbija sukob između Kamenjara i Mokrijana oko zemalja pa se, čak, izdaje i neki proglas o tome;

— 1724. godine mletačka vlast izdaje nalog Vukašinu Radoviću, iz Kamenog, da ne smije oštećivati imanje Jakova Valeria;

— 1725. godine Simo Milanović, iz Kamenog, žali se vlastima da mu seljani Kamenog oštećuju zemlje na Kamenom;

1725. godine Milija Matković, Milutin Tripković i Marko Sredanov, rečeni Misinez, iz Poda, mole vlast da im se dodijeli zemlja u Kotobilju koja je komunalica;

— 1725. godine izdaje se jedan dokumenat iz koga se vidi da su Glavići (današnji Matkovića most) zemljišna svojina Petra Jovanovića iz Tople;

— 1725. godine vlast izdaje jedan akt u vidu naloga Kamenjanima da se »okanu« Kotobilja, jer je to svojina sela Poda i Glavića;

— 1725. godine izdaje se jedan dokumenat o ustupanju nekih zemalja u Podima »kmetima«, uz plaćanje godišnje daće u naturi;

— 1725. godine vlast izdaje naređenje seljanima Kamenog da se ne »pačaju« u zemlje u Crljenom brdu, koje su svojina Marka Dražića iz Dubrovnika!¹⁶ Itd. Itd.

Naveli smo najviše dokumenata koji se odnose na zemljišne odnose u selu Kamenom i to samo kao primjerak. Inače, u dokumentaciji se nalaze i sva ostala sela hercegnovskog kraja i tu se radi o istim zemljišnim odnosima.

U ovoj dokumentaciji pominju se još Petar Vladislavić, iz Kamenog, Đuro Dupan, iz Crljenog brda, Jovan Lupešković, iz Tople, Bjelopavlići, iz Poda, Kecovići, iz Mojdeža, Poda i Novoga, Gopčevići, iz Poda, Palikuće, iz Trebesina, Tople i Savine, Vuko Stanovčić, iz Kamenog, Stjepan Radoičić, iz Kamenog, Terzići, iz Mokrina, harambaša Marko Drašković, iz Trebesina, Jovo Savov pok. Petka, glavar sela Kamenog, Petar Musa, iz Tople, Stjepan Radović, iz Kamenog, Damjan Bronzić, iz Kamenog, Đuro Bjelić, iz Mokrina, Ivan i Ilija Mandići, iz Kamenog, Domenika Frlić Rosi, koja ima zemlju u Kamenom, Sava Cvitanović, iz Kamenog, mjerač zemlje Diodati, iz Novog, Marko Mitrović, iz Kamenog, Tripo Parijez, iz Novog, Staniša Raković, iz Kamenog, Dušan Petrov Kovač, iz Sušćepana, kapetan Vuko Sikimić, iz Tople, kmet Petar Vukosavljević, iz Kamenog, Dafina, udova Vuka Sikimića, Mirčetići i Cosovići, iz Mokrina, serdar Nikola Kecović, iz Mojdeža, Simeon i Jivan Radovići, glavari sela Kamenog, Petar Fontana, dragoman, pisar, notar, iz Novog, Stijepo Obradović, iz Kamenog, Karlo Petrov Fontana, dragoman, Frano Fontana, iz Kotora, Šakići, iz Poda, Marko Lazari, iz Novog, a ima zemlju na Kamenom, Petar Bošković, iz Tople, Petar i Nikola Samac, iz Kamenog, Petar Lazović, iz Kamenog, Vojin Vojinović, iz Novog, Jovan Putniković, rečeni Mačak, iz Tople, Vučko Miletić, iz Mojdeža, Đonovići, iz Novog, Sava Radmilović, glavar sela Žlijeba, Špadići, iz Tople, Božo Ožegović, glavar sela Kuta, Vlahovići, iz Mojdeža, Nikočevići, iz Novog, Vukadinovići, iz Mokrina, Jovan Vladenica, iz Brajkovine, Vukovići, iz Mojdeža, Rašovići, iz Kamenog, Lombardići, iz Novog, Živkovići, iz Mojdeža, Ignjatije Čukvas, kaluđer manastira Savine, Putnikovići, iz Tople, Staniša i Mijat Sekulovići, iz Kruševica, Budeći, iz Đurđeva brda, Vidak Beković, iz Žlijeba, Božo Čorović, iz Savine, Ilija Bjelopavlović, iz Tople, Tomaševići, iz Novog, Žarovići, iz Tople, Jovovići, iz Tople, Šarabaće, iz Tople, Dukovići, iz Tople, Gorakuće, iz Tople, Batlaići, iz Tople, Borkovići, rečeni Porobići, iz Mojdeža, Lazarevići, iz Mokrina, Dostina Kaluđerović, iz Sasovića, Krilovići, iz Novog, Tušupi, iz Poda, Lalovići, iz Kamenog, Radulovići, iz Novog, Batlaisi, iz Tople, Vladojevići, iz Poda, Ajčevići, iz Kamenog, Mirkovići i Obradovići, iz Kamenog, Ratkovići, iz Kamenog, Prostijevići, iz Žlijeba, Vitkovići, iz Kamenog, Vojvodići, iz Tople, otac Inokentije Dabović, arhimandrit ma-

¹⁶ AH-PUMA, fascikl I, broj 1 — 200.

nastira Savine, Bijelići, iz Mokrina, Božovići, iz Prijedora, Zubanovići, iz Zirina, Vojnovići, rečeni Kneževići, iz Novog, Serdarevići, iz Novog, Carevići, iz Novog, Apolonije, iz Novog, itd., itd.¹⁷

Sa nastupanjem jednog relativno mirnog perioda u Boki, pod mletačkom vlašću, naseljenički svijet postepeno se navikava na novu sredinu i novu vlast. Život više nije onako napet, dinamičan i pun rizika, kao u doba otvorenih ratovanja i komitovanja, ali nije još ni sasvim smiren i sređen da ne bi bilo problema i za vlast i za naseljenike. Vodi se i dalje jedna žilava borba za životnu egzistenciju, jer su mase doseljenika pristigle, tako reći, na голу ledinu, a tu je trebalo ostati, opstati i pustiti korijenje za sebe i potomstvo. To nije bilo nimalo lako i život je, posebno na selu, bio više nego bijedan. Ali se živjelo, trpjelo i borilo i dalje napredovalo. Ekonomska, a ne više ratnička, sfera življenja izbija u prvi plan u Boki Kotorskoj.

Zemlja i zemljišni odnosi su od najvećeg značaja za naseljenike. Stalno se dijeli neraspodijeljeni fond zemljišta i komunalica, tako da prosto začuđuje odakle toliko zemlje za dijeljenje. Ti zemljišni odnosi su, inače, složeni i izukršteni u selima hercegNovskog kraja. U jednom selu, na primjer, ima vlasnika zemljišta iz drugih sela, iz grada, iz Kotora i Perasta pa čak i iz Dubrovnika. To zemljište se obično drži »na kesim«. Plaća se u naturi ili novcu ili i jednom i drugom. Javlja se naziv »kmeti«, iako on ovdje ne odgovara njegovoj pravoj suštini i sadržini. To je, u stvari, jedna vrsta kolona i slobodnog vlasnika zemljišta sa nekim ograničenjima prilikom prodaje i nasljeđivanja. Snažno se ispoljava želja seljaka da prikupe što više zemljišta za obradu i pašnjaka za stoku. Na udaru tim seljakovim htijenjima naročito su oni vlasnici koji ne žive u selu, na zemljištu, nego kao feudalni ostaci ubiraju prihod sa tih posjeda. Odatle često ono »da se ne pačaju«, da »ne oštećuju« tuđa zemljišta. Ali, jagma za zemljom je evidentna, ne samo kod seljaka, nego i njenih vlasnika u gradu. Za nju se svi grčevito bore i svim sredstvima nastoje da odbrane njeno vlasništvo i integritet.

Osim obične obrade zemljišta za dobijanje starih i poznatih kultura ovdje se sve više razvija i vinogradarstvo. Krči se pjeskovita i kamenita zemlja da bi se podizali vinogradi. Ova zemljišta se dobro štite od upada stoke i krađa. Imućniji vlasnici imaju i čuvaru vinograda. Ili, 1725. godine izdaje se posebna naredba da se ni u kom slučaju ne smije trgati grožđe bez prisustva vlasnika. Očito je da su oni koji su držali te vinograde »na kesim« vlasnicima iz grada ili drugih sela nastojali da ne prikažu pravo stanje roda, pa se ovi od toga obezbjeđuju naredbom vlasti.

Stočarstvo, takođe, čini značajnu granu privređivanja. Gaje se goveda i sitna stoka. Često se vrši zapljena stoke zbog dugo-

---

¹⁷ Isto.

vanja. Stoku i ubijaju, ako je nađu »u šteti«, na svom zemljištu. Tako, na primjer, 1743. godine Staniša Ajčević, iz Kamenog, podnosi sudu glavu i jednu četvrtinu zadnjeg trupa brava koga je uhvatio i ubio na svom imanju, a svojina je Gligora Vidojevića, iz Kamenog. Ili, 1722. godine, dozvoljava se zapljena stoke Vuškašina Miškovića, iz Kamenog, za dug od 7 zlatnih cekina koje duguje Duki Petroviću. A 1723. godine Ivan Burović dobija dozvolu da zaplijeni imovinu braće Kujačića, iz Kamenog, jer mu nijesu isplatili dug od 102 srebrena dukata. Itd. Itd.

Ondašnji život naseljenika obiluje raznovrsnim sporovima, najviše oko zemljišta, zaduživanja i drugih ekonomskih interesa. Sve to rješavaju sudovi, kao i mirovna vijeća, koja se tada nazivaju sudovi dobrih ljudi. Ima i slučajeva kriminaliteta, tuča, tjelesnih povreda, nepokoravanja javnim odlukama i tome slično. Tako Milutin Bjelanović, iz Kamenog, podiže tužbu protiv braće Jovića koji su ga, navodno, fizički napali. Nikola Stojković, iz Kamenog, tuži 1720. godine nekog kaplara, koji mu je nanio tjelesne povrede. 1719. godine se registruje da su Stefan i Jovan Palikuća ubili ženu Jovana Palikuće. 1734. godine jedna žena iz Pođa ubila je svoje vanbračno dijete pa je poveden krivični proces kod suda. 1735. godine izdat je nalog za hapšenje Todora Piljurovića, jer se isti ne pokorava javnim odlukama. 1756. godine Jovan Damjanov Rašović, iz Kazimira, tuži Žljeljina Vukasovića, jer ga je fizički napao. Itd. Itd.

U gradu se registruju razna zanimanja ljudi. Pored trgovaca, pomoraca i činovnika tu ima pekara, mesara, mjerača, sakupljača raznih poreza, apotekara, pjačara, zlatara, hirurga, pisara, tumača-prevodilaca, čuvara, vojnih lica, policajaca, sveštenih lica obje vjere i drugih zanimanja koja su bila potrebna gradu u tom dobu. Kontrola nad cijenama u trgovinama, nad mesarima i pekarima osobito, kao i drugim službama od javnog interesa na zavidnoj je visini, cijeneći to po vijestima u dokumentima. Svakako da je u svemu tome, kao i u podjeli zemljišta bila razvijena korupcija od najviših do najnižih mletačkih činovnika, da su se ovi iz aparata vlasti obogaćivali raznim mitima koja su primali.

Još u toku onih migracionih talasa iz Hercegovine i Crne Gore upravljenih ka Boki daju se primijetiti imovinske i druge razlike između glavarskog sloja i obične seljačke mase. Ove razlike se sve više produbljuju što život odmiče, a favorizira ih i sama mletačka vlast. Ko je ušao u krug »zaslužnih za Republiku« u početku, taj će i kasnije biti favoriziran u dodjeli zemlje i drugim dobrobitima, kako u gradu, tako i u selima. Razni kapetani, četovođe, harambaše, pokoji glavar, kavalijeri, konti, značajniji trgovci, vlasnici brodova, viši činovnici, sudije, viši crkveni činovi obje vjere, notari, tumači, sakupljači raznih dažbina i poreza, zakupnici naplate poreza predstavljaju jedan društveni sloj ljudi, aktivnih i preduzimljivih, koji sve više nastoji da se obogati i iz-

dvoji iz siromašne naseljeničke seljačke mase, društvenu grupaciju iz koje će se kasnije regrutovati predstavnici građanskog sloja u Boki. Svi ovi imaju tada zemljišta, njeni su vlasnici u svim selima hercegnovskog kraja i to je karakteristično za njih. Zemlja se kotira visoko i zato svi nastoje da je što više zagrabe. A zemlje je malo, i uz to je neplodna, kamenita, često bezvodna, a ruku dosta koje se pružaju za njom, pa i zato onako relativno izražena jagma ko će je više prikupiti pod svoje vlasništvo. Uzmimo za primjer samo konta Ivana Burovića. U svakom selu on ima svoja zemljišta. Na sve strane dobio je zemlje, bilo darivanjem, bilo zapljenom zbog dugova. Ili tumača Petra Fontana, iz Novoga. I on ima zemljišta u mnogim selima hercegnovskog kraja. I harambaša Marko Drašković, pa i Palikuće, Lupeškovići, Jakov Gamberin, Trajan iz Kotora, Vuko Sikimić i njegova žena Dafina i neki drugi.

Poznato je da je Mletačka Republika ekonomski propadala u XVII i XVIII stoljeću i da se to osobito odražavalo na Dalmaciju. Ovdje je to još više potencirano nebrigom državne vlasti za njene potrebe i probleme, kao i odsustvom jedne opšte ekonomske politike mletačke države. A u Dalmaciji nema neke društvene klase koja bi mogla nametnuti svoje zahtjeve, prvo u opštinama, pa onda u pokrajini kao cjelini. A baš u ovoj oblasti djeluju nesavjesni i korumpirani providuri, knezovi i ostali službenici, koji svoje položaje koriste, u prvom redu, za lično bogaćenje. Ovo se naročito ispoljava u prvoj polovini XVIII stoljeća, kada je zavlдалo relativno mirno stanje na dalmatinskoj granici. U čitavom ovom spletu negativnih ekonomskih faktora mletačke države javljali su se, usljed određenih objektivnih okolnosti, na nekim punktovima, i znaci prosperiteta u nekim privrednim granama. To je slučaj sa pomorstvom nekih gradova Dalmacije u posljednjem stoljeću života mletačke vladavine, osobito Boke Kotorske, bliže rečeno, pomorstva Perasta, Prčanja, Dobrote i Herceg-Novog. To je bila posljedica sve slabijeg interesovanja samih Mlečana za pomorstvo, a i sve većeg angažovanja zapadnoevropskih mornarica u trgovini i u čestim ratovima svojih država na okeanima, dok je na manjim morima slabila njihova konkurencija. Time se koriste posebno Bokelji i preuzimaju u svoje ruke znatan dio trgovine, a uz specijalne dozvole odlaze i u strane luke, ne samo Jadranskog mora, nego i van njega. Na tim osnovama neka manja mjesta ekonomski naglo rastu što se i dan danas može vidjeti po velikim i lijepim palatama koje su podizane u tom dobu, naročito u Dobroti i Perastu. No, i pored toga, zemljišni posjed ostaje interesantan i većina nastoji da se pretvori u zemljoposjednike. To rezultira dvojako: koči se opšti društveni razvoj ka jednom naprednijem građanskom društvu i pojačava se pritisak na običnu zemljoradničku seljačku masu. Dolazi do saradnje feudalnih ostataka sa novim građanskim elementima u gradovima uperene ka eksploataciji seljaštva, težnji da se taj

zemljoradnik zadrži u svojstvu kolona, pa čak i vrati u položaj kmeta. Suprotnost između grada i sela se zaoštrava i proći će dosta vremena da se ona počne ublažavati, sve tamo do narodnog preporoda u drugoj polovini XIX stoljeća kada će i grad i selo zajednički istupati protiv Italijanaša. Istina, sve je ovo daleko manje izraženo i zaoštreno u Boki nego u drugim krajevima Dalmacije.¹⁸ I ovdje je snažno djelovao onaj etnički slavenski naseljenički faktor iz Hercegovine i Crne Gore.

Bez obzira na sva zaostajanja u privrednom razvoju mletačke države i na zemljoposjedništvo kao konzervativni elemenat, za istoriju Boke Kotorske od najvećeg i presudnog značaja je razvitak pomorstva i pomorske trgovine i ovaj faktor je udario neizbrisiv pečat svim sektorima života stanovništva bokeljskog od ekonomske pa sve tamo do psihološko-mentalne sfere. Bez njega se ne može zamisliti ne samo ekonomska osnova života Bokelja, nego još izraženije njegov kulturno-civilizacijski značaj, posebno za naseljenički svijet pristigao iz Hercegovine i Crne Gore.¹⁹

Začudujuće brzo ovaj vitalni i uporni došljak adaptirao se stvaralački na novu sredinu, na more i pomorstvo i ne sluteći koliko će ono značiti za njega i njegovo potomstvo i koliko će izmijeniti njegov materijalni status, njegove poglede na svijet i njegovu civilizaciju i kulturu. Ova civilizacijska komponenta njegovog življenja jedva da je i bila prisutna kad je ovamo stizao.

Pomorstvom počinju da se bave mnogi doseljenici i to ne samo iz grada i priobalnog područja nego i iz udaljenijih sela. Uključuju se u ovo zanimanje ne samo vlasnici brodova nego i ostala radna snaga potrebna u trgovini i prevozu tereta.

Prvi popisi pomorskih trgovaca registruju sljedeće porodice i pojedince uključene u ovo zanimanje: Arbanasi (Gorakući), Batlajći, Balabušići, Baltići, Batalušići, Bijelići, Bjelopavlići, Boškovići, Božovići, Cvijetovići, Čerkovići, Danilovići, Draškićevići, Dukovići, Đonovići, Đuraškovići, Đurđevići, Đurišići, Đurovići, Gavrilovići, Gopčevići, Ivanovići, Jovanovići, Jovovići, Kneževići, Krilovići, Krtolići, Kurapati, Kvekići, Lazovići, Lazari, Lazarovi, Lombardići, Magazinovići, Matijaševići, Matkovići, Matovići, Mikelini, Mihailovići, Milašinovići, Miloševići, Milutinovići, Mirkovići, Mitrovići, Mršovići, Nikolići, Ognjenovići, Ožegovići, Padrovići, Palikuće, Paripovići, Pavkovići, Perišini, Petkovi, Petrovići, Pivčevići, Putikovići (Butiković), Radovići, Savini, Serdarevići, Sikimići, Stanišići, Stjepanovići, Stojkovići, Šarabaće, Špadići, Tomaševići, Trip-

---

¹⁸ Istorija naroda Jugoslavije, knjiga druga, 1960, Prosveta, Beograd, str. 1147, 1153, 1156.

¹⁹ Vidi moj rad, »Prilog o migracionom faktoru u istoriji Boka« — »Boka«, br. 9, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, Herceg-Novi, 1977, str. 305 — 322.

kovići, Vidovići, Vučinovi, Vujanići, Vujatovići, Vujinovići-Vujnovi-
vići, Vukičevići, Zaratovići, Zubanovići, Županovići i Živkovići.²⁰

Ako se ovom spisku dodaju i lica koja su se u hercegno-
vskom kraju bavila kopnenom (karavanskom) trgovinom i spisak
lica označenih kao harambaše ili vojna lica, poslije osvojenja
Herceg-Novog i okoline i protjerivanja Turaka odavde, 1687. go-
dine,²¹ zatim spisak kapetana, suđa i kancelijera topaljske komu-
ne tad u XVIII stoljeću,²² dobiće se slika onog najaktivnijeg i
najpreduzumljivijeg dijela hercegovačkih i crnogorskih naseljeni-
ka u XVIII stoljeću u hercegnovskom kraju, ljudi koji su svo-
jom aktivnošću uveliko nosili i dalje razvijali i privredni i druš-
tveni život ovog kraja, ostajući uvijek vjerni svom slovenskom
porijeklu, rodu i jeziku, i uz to najtješnje povezani sa svojom
braćom u Hercegovini i Crnoj Gori i sa njihovom vjekovnom bor-
bom za slobodu i nezavisnost.

²⁰ Dr Miloš Milošević, Trgovačka djelatnost i kapital novonaseljenih
hajduka kao glavni faktor razvoja pomorske privrede hercegnovskog kraja
u I polovini XVIII vijeka — Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, XVI,
1968, str. 87. i 88.

²¹ Dr Miloš Milošević, Prilozi problematici kopnene trgovine poslije
osvajanja Herceg-Novog i okoline od Turaka 1687. godine« — »Boka« — 2,
zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti, 1970, str. 109, 110, 111, 112,
113, 114, 116, 117, 118.

²² Marija Crnić-Pejović, »Popis kapetana, suđa i kancelijera topaljske
opštine za period 1719—1759«, »Boka« — 9, 1977, str. 383, 384, 385, 386, 387.

Summary

A CONTRIBUTION ABOUT THE IMMIGRANTS TO THE REGION OF HERCEG-NOVI (EIGHTEENTH CENTURY)

Velimir RADOVIĆ

This work, actually the continuation of the first work, about the immigrants by V. Radović, deals with the conditions of life of the immigrants from Hercegovina and Crna Gora (Montenegro) who settled in Boka in the first half of the eighteenth century. The author first of all used the archive documents of Venetian origin, dealing with immigrants, kept in the Herceg-Novi Archives, then the material dealing with the cadastre books of the settlers in the region of Herceg-Novi from 1702, and the materials about the families of immigrants produced in the early years of this century. There is critical observation of the evidence about the origin of the immigrants, the place to which they came and the time of arrival. In this work the author gives demographic data for the following willages: Ratiševina, Kuti, Trebesin, Sušćepan, Podi, Sasovići, Kazimir, Žlijeb i Kameno. The most numerous among the data given by V. Radović are those about the inhabitants of village Kameno, and this village served as a sample for all the region treated, in which the events followed more or less the same pattern as in Kameno.

A lot of space in this work is dedicated to the occupation of the immigrants in the first half of the eighteenth century. In particular this means land, relationships connected with land, the problem of ownership and tax which oppressed the immigrants. Attention is also paid to the sea and land caravan trade in which some immigrants, a smaller, but the most active and enterprising part, were engaged.